UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Vaiettu, unohdettu : Elias Lönnrotin ”uusi Kanteletar-laitos”.

Hämäläinen, Niina

2023-04-25
Kirjallisuuden tutkijain seura
http://hdl.handle.net/10138/564130
Hämäläinen, N 2023, 'Vaiettu, unohdettu : Elias Lönnrotin ”uusi Kanteletar-laitos”. ', Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti Avain, Vuosikerta. 20, Nro 1, Sivut 10–27. https://doi.org/10.30665/av.122932

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

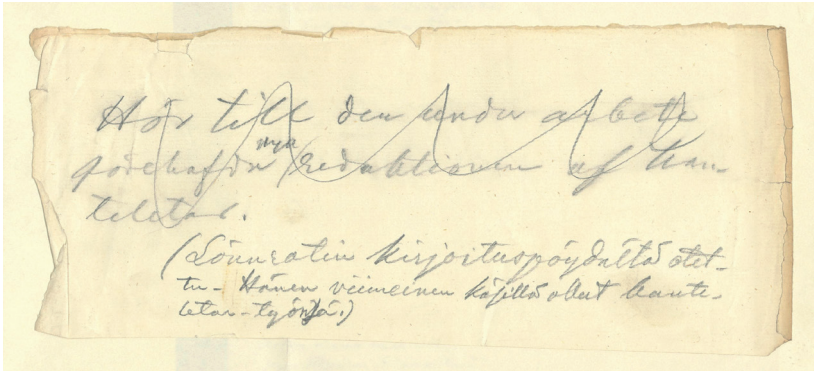
Vaiettu, unohdettu. Elias Lönnrotin ”uusi Kanteletar-laitos”

—

Niina Hämäläinen

Elias Lönnrotin *Kantelettarella* (1840, 1841) on kanonisoitu asema kalevalamittaisen lyriikan laulukokoelmana, ja erityisesti teoksen surumielisiä runoja on ihailtu (Hämäläinen 2022, 58). *Kanteletar*, joka sisältää 652 runoa, lyyrisiä lauluja, balladeja ja historialliskertovia runoja, on vaikuttanut suomenkieliseen taiderunouteen ja muuhun taiteeseen (Laurinmäki 1923, 68–69), mutta se on ohjannut myös käsityksiä kansanrunoudesta, kuten lyriikasta (Timonen 2004, 35). Kanonisoidut teokset, joihin *Kanteletar* voidaan *Kalevalan* tavoin laskea, määrittelevät kulttuuriperinnön rajoja, mutta käyvät samalla jatkuvaa neuvottelua siitä, mitä tähän perintöön kuuluu ja mitä ei (Grönstrand et al. 2016, 10–12; Leerssen 2008). Sekä kaanon että kulttuuriperintö voidaan ymmärtää jatkuvassa liikkeessä olevina käsitteinä, jotka ”tehdään” tai artikuloidaan yhä uudestaan (ks. Haapoja-Mäkelä 2020, 50).

Kanteletar on osa kansallista kirjallista ja kulttuurista kaanonia, mutta se, mitä kansallisella tarkoitetaan, on epävarmaa ja häilyvää, ja usein paikoiltaan siirtynyttä (ks. Löytty 2021, 128–130). Rajojen piirtäminen sekä kysymys hyvästä mausta ja kirjallisuudesta ovat vaikuttaneet monin tavoin siihen, mistä kirjallisuudessa ja kulttuuriperinnössä puhutaan, mistä vaietaan. Tämä on näkyvissä myös *Kantelettaren* tutkimushistoriassa (ks. Hämäläinen 2022), ja havainnollistuu tutkittaessa *Kantelettaren* käsikirjoituksia. Elias Lönnrotilla (1802–1884) oli pitkään suunnitelmia *Kantelettaren* laajennetun painoksen suhteen ja hän työskenteli käsikirjoituksen parissa 1870–1880-lukujen vaihteessa. Keväällä 1883 Lönnrot kirjoitti asianhoitajalleen Carl Gustav Borgille valmisteilla olevasta kansanlyriikan kokoelmasta: ”Jag hade trott få färdig förra och förnämste delen af Kanteletarrunorna till Sällsk’s årsdag” (kirje 14.3.1883). Lönnrotin mukaan uudesta laitoksesta tulisi ainakin puolet aikaisempaa laajempi, versio, johon hän suunnitteli käyttävänsä kaiken siihen asti kerätyn lyyrisen runomateriaalin (ks. kirje C. G. Borgille 25.9.1881). Lönnrotin kuolema maaliskuussa 1884 keskeytti työn. Käsikirjoitusaineiston välissä olevaan paperinpalaan kirjoitettu viesti kertoo työn jatkuneen kirjaimellisesti viimeisiin elinpäiviin asti: ”Lönnrotin kirjoituspöydältä otettu. Hänen viimeinen käsillä ollut Kanteletar-työnsä.” (Lönnrotiana 57.)[1]

Lna 57, Kantelettaren kolmannen painoksen valmisteleva käsikirjoitus. SKS:n arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian aineistot.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston Lönnrotiana-kokoelmassa (tästä lähtien lyhenne Lna) on lähes parikymmentä käsikirjoitusnidettä uuden Kanteletar-laitoksen valmistelevaa toimitustyötä. Käsikirjoitukset sisältävät esiversioita, uudelleen kirjoitettuja vihkoja, toisinto- ja sanaluetteloita ja puhtaaksikirjoitettua aineistoa. Aineistot ovat vapaasti saatavilla, mutta niitä ei ole tutkittu, eikä siten myöskään tunnustettu, vaan ne ovat säilyneet arkistossa vailla lukijoita (ks. Fitzgerald & Hämäläinen 2018).

Keskityn artikkelissani[2] tarkastelemaan käsikirjoituksia ja niiden suhdetta painettuun *Kantelettareen* esimerkkinä laajalti tunnettu lyyrinen runo ”Parempi syntymättä”. Runoanalyysin myötä pohdin arkistoon liittyviä valikoinnin ja unohduksen mekanismeja kysyen, miksi kansallisesti tunnustetun toimijan laaja käsikirjoitusaineisto on jäänyt tutkimuksen katveeseen ja mitä unohduksesta on mahdollisesti seurannut. Minkälaisia vastavoimia ja mahdollisuuksia käsikirjoitusaineistoon sisältyy? Kanteletar-käsikirjoitusten tutkimattomuudesta johtuen hyödynnän käsikirjoitusten ja SKS:n pöytäkirjojen lisäksi Lönnrotin kirjeenvaihtoa, sillä se havainnollistaa suhteellisen tarkasti Lönnrotin työskentelyn etenemistä runojen kanssa.

Lyyristen runojen toimitustyö

Lönnrotille kansanrunojen toimitustyö oli jatkuva prosessi, joka toteutui erilaisina työversioina ja painettuina kokoelmina. Esimerkiksi *Kalevalaa* ja sen laajennettua painosta Lönnrot työsti heti ensimmäisen painoksen, niin sanotun Vanhan Kalevalan ilmestymisen jälkeen 1835. Työ jatkui aina vuoden alkuun 1849, jolloin Uusi Kalevala valmistui. Tallennettuja runoja kertyi yhä enemmän sekä Lönnrotin omien että muiden keruumatkojen ansiosta, ja karttuva runoaineisto innosti myös lyyristen runojen toimitustyöhön. *Kantelettaren* ensimmäinen versio, Alku-Kantelettarena tunnettu käsikirjoitus valmistui 1838, mutta jatkuvasti lisääntyvän runoaineiston vuoksi se jäi julkaisematta.[3] On viitteitä siitä, että Lönnrot aloitti *Kantelettaren* runojen muokkaamisen heti *Kantelettaren* ilmestymisen jälkeen 1840-luvulla. Ottaessaan vastaan August Ahlqvistin tallentamia runoja heinäkuussa 1847 Lönnrot ilmoitti: “Kun vaan ennätän saada erillen kirjoitetuksi, mitä niistä on Kalevalan ja Kantelettaren parannukseksi tuleva [--]” (kirje 20.7.1847). SKS:n arkiston painettu vuosien 1840 ja 1841 *Kanteletar* sisältää runsaasti Lönnrotin lyijykynällä kirjoittamia lisäyksiä ja korjauksia (Lna 46–48). Arkiston *Kanteletar*-painos vaikuttaa olevan Lönnrotin oma kappale, sillä siinä ei ole vuosilukua tai esipuhetta. Sisällysluetteloon Lönnrot on hahmotellut numeroin uudenlaista jaottelua niputtamalla alkuperäisen painoksen runoja yhteen. Kahden ensimmäisen vihkon (kirjan) lopussa on runsaasti tyhjiä sivuja. Vaikuttaa siltä, että Lönnrot laati itselleen erillisen työversion, jonka sivuille ryhtyi kirjaamaan lisiä, korjauksia ja uusia runoja. Näin hän toimi myös *Kalevalan* kanssa. Vuonna 1835 ilmestyneeseen *Kalevalaan* Lönnrot teetti välilehditetyn

version, jonka otti mukaansa uusille keruumatkoille ja jonne hän lisäsi uusia runoja ja säkeitä (Borenius & Krohn 1895).

Lyyristen runojen toimitustyö koski myös ei-kalevalamittaisia runoja, ja *Kantelettaren* esipuheeseen Lönnrot liitti näytteitä uudemmista lauluista. Suunnitteilla oli myös erillinen laulukokoelma (ks. Hämäläinen & Karhu 2023). Kansanrunoja laajasti tallentanut H. A. Reinholm kirjoitti 10.4.1848 Lönnrotille seuraavasti:

> Uusi osa Kantelettaretta pitäisi taas laitella. Sellaisia lauluja minun ovat enimmät ja muita löytyy epäilemättä teijän takana. Uusia laulu-nuotteja hankin Forte piano soiton keralla, jos mahdollisesti, vielä tänä kevänä painettavaksi, Seuran kustannuksella. Ens'viikolla tulee teitä vielä kysyä näistä aineista.

Reinholm viittaa ”uuteen osaan Kanteletarta”. Lönnrot ja Reinholm kävivät keskustelua *Kantelettaresta*, mutta erityisesti kirjeenvaihto koski uudempia, loppusoinnillisia kansanlauluja, joihin Reinholm oli erityisen ihastunut ja joista hän suunnitteli julkaisua.[4] Vuonna 1850 Reinholm viittaa edelleen *Kantelettareen*, mutta nyt tarkoitus on selvä. *Kantelettaren* rinnalle pitäisi julkaista ”ihan uusista” lauluista kokoelma:

> Minä puhun vaan ihan uusista, sillä muut ovat kaikin tavoin hyvin tutut Kantelettaresta. Meidän laulannossa näyttä olevan paljo tutkimista. [--] Laulantoja on monenlaisia, kaikellaisissa huvituksissaki; niitä pitäisi saada kaikkia kootuksi tulevien vihkojen varaksi (kirje Lönnrotille 1.10.1850).

Lönnrot ei kuitenkaan toimittanut *Kantelettareen* erillistä, Reinholmin ehdottamaa riimillisten laulujen osaa vaan jatkoi kalevalamittaisten lyyristen runojen muokkaustyötä.[5]

1840-luvulla alkanut lyyristen runojen toimitustyö keskeytyi useaksi vuosikymmeneksi muiden kirjallisten töiden, kuten *Kalevalan* uuden painoksen, loitsurunojen sekä sanakirja- ja virsikirjatyön vuoksi. Asia oli esillä satunnaisesti kirjeenvaihdossa (mm. Ahlqvistin kirje Lönnrotille 2.4.1863), mutta varsinaiseen *Kantelettaren* laajennettuun laitokseen Lönnrot palasi vasta 1870-luvun lopulla, mikä käy ilmi eräästä kirjeestä lääkäriystävälleen C. R. Ehrströmille: ”Mycket stora samlingar finns äfven af gamla lyriska runor utöfver hvad af dem redan förut är tryckt, hvilkas redaktion jag sedan ämnat taga om händer, i fall Gud länar lifstid och helsa” (kirje 12.6.1877). Aarne Anttilan (1935, 308) mukaan Lönnrot alkoi työskennellä käsikirjoituksen kanssa kevättalvella 1879 apunaan neiti Perander puhtaaksikirjoittajana. Runojen toimitustyö piti Lönnrotin kiireisenä koko kesän: “Med de lyriska runors redaktion har jag så träget sysselsatt mig hela sommarn, att jag ej rört mig någonstädes med undantag af resa till moderkyrkan för par veckor tillbaka” (kirje Carl Gustaf Borgille 2.9.1879). Tammikuussa 1880 Lönnrot ilmoittaa SKS:lle loitsurunojen laitoksen[6] valmistuttua alkavansa ”sovittelemaa Kantelettaren lisäyksiä paikoillensa” (kirje 18.1.1880). Lönnrot nimesi uuden

Kanteletar-työnsä ”uudeksi Kanteletar-laitokseksi” (“en ny Kanteletar-upplaga”, kirje C. G. Borgille 25.9.1881), ja tätä nimitystä käytetään myös tässä artikkelissa.

Vielä SKS:n vuosikokouksessa 17.3.1884 (Lönnrot kuoli 19.3.1884) listattiin pöytäkirjaan tekeillä olevaksi ”Uusi Kantelettaren laitos Seuran Kunniaesimiehellä, kanslianeuvos E. Lönnrotilla” (SKS:n keskustelemukset 1883–1884, s. 304). *Kantelettaren* kolmas painos (2. painos oli ilmestynyt 1864) ilmestyi 1887 Lönnrotin kuoleman jälkeen Julius Krohnin toimittamana. Se sisälsi Lönnrotin uuteen laitokseen muokkaamia historialliskertovia runoja (vuoden 1840 *Kantelettaren* III kirja), muiden runojen osalta noudatettiin vuoden 1840 *Kantelettaren* sisältöä. Kolmas painos huomioitiin lehdissä[7], mutta laajempaa kiinnostusta se ei herättänyt. Seuraavien painosten osalta palattiin kokonaisuudessaan takaisin niin sanottuun alkuperäiseen *Kantelettareen* ja laajennettu versio unohdettiin.

Käsikirjoitusten paikka arkistossa ja tutkimuksessa

Lönnrotin aineisto SKS:n arkistossa on historiallisista syistä jaettu kahteen kokoelmaan, ja 1930-luvulla myös fyysisesti kahteen eri arkistoon.[8] Lönnrotin tallentamat kalevalamittaiset kansanrunot ja muu tallennettu runoaineisto (Lna, numerot 1–30) on sijoitettu osaksi SKS:n perinteen ja nykykulttuurin kokoelmaa (ent. Kansanrunousarkisto), jossa aineisto on järjestetty perinnelajien mukaan aina 2000-luvun alkuun asti.[9] Näin Lönnrotin keräämät runot, joiden pohjalta hän laati *Kalevalan* ja *Kantelettaren*, on erotettu kansanrunojen toimitustyöstä. Lönnrotin koko kirjallinen jäämistö, kuten esimerkiksi *Kalevalan* ja *Kantelettaren* aineisto (Lna 31–340) sekä kirjeaineisto ovat puolestaan osa SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmaa (ent. Kirjallisuusarkisto), jossa aineistot on jaoteltu arkistonmuodostajien mukaan. Uuden Kanteletar-laitoksen käsikirjoitukset löytyvät kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmasta. Lönnrotin laaja kirjallinen aineisto on muodostunut Lönnrotin testamentin perusteella. Kokoelman kuvailutiedot ovat osittain ylimalkaisia ja epäselviä. Lönnrotin henkilöarkiston muodostamisessa on pääosin noudatettu kronologiaa ja pyritty pitämään samaan aiheeseen kuuluva aineisto lähellä toisiaan (Anttila 1935, 387). Kronologia ei kuitenkaan läpäise koko Lönnrotiana-aineistoa, ja tästä johtuvat myös aineiston tunnistamisongelmat. (Ks. lisää Lönnrotin arkistosta Hämäläinen 2023, tulossa.)

SKS:n arkistossa on 19 käsikirjoitusnidettä, jotka liittyvät Kantelettaren uuteen laitokseen. Suurin osa niistä on siististi sidottu ja osa puhtaaksikirjoitettu. Aineisto on kuvailtu ja järjestetty, vaikkakaan kaikki sen osat eivät ole arkiston luokittelussa lähellä toisiaan, eivätkä kuvailutiedot välttämättä avaudu asiaa tuntemattomalle käyttäjälle. Esimerkiksi numerot 64–67 on kuvattu seuraavasti: ”Kantelettaren kolmannen laitoksen esitöitä”, mutta mikä on Kantelettaren kolmas laitos ja mitä esityöt tarkoittavat, ei ole selvää. Kyse on hyvin laajasta käsikirjoitusaineistosta, joka on jäänyt tutkimushistorian ja tutkijoiden mielenkiinnon katveeseen (ks. Hämäläinen 2014; Fitzgerald & Hämäläinen 2018, 187–189), ja siten ei ole myöskään muodostunut vakiintuneita käsitteitä, joilla kuvata aineistoa.

Kirjallisuudentutkija Väinö Kaukonen (1984) laati vuosien 1840 ja 1841 *Kanteletta-resta* säetutkimuksen, mutta ei viittaa tutkimuksessaan Lönnrotin käsikirjoituksiin. Eräässä artikkelissaan hän noteeraa aineiston olemassaolon toteamalla, että Lönnrot toimitti vain *Kantelettaren* III kirjan (historialliskertovat) runot, mutta muiden runojen osalta työ keskeytyi (Kaukonen 1988, 78). Myöhemmin Kaukonen kirjoittaa arvoituksellisesti: "Vuosikymmeniä myöhemmin Kantelettaresta olisi saattanut tulla monessa suhteessa toisenlainen kirja" (Kaukonen 1989, 15).

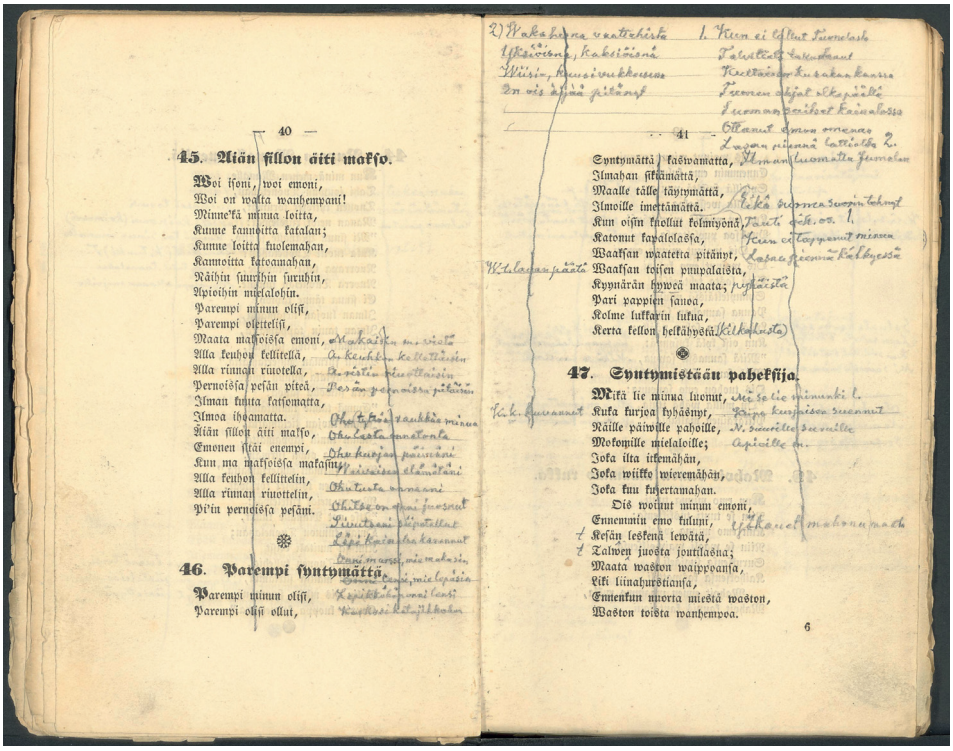
Kanteletar-käsikirjoitusten tutkimattomuus liittynee myös laajemmin vähäiseen kiinnostukseen *Kanteletarta* kohtaan sekä kirjallisuuden että folkloristiikan piirissä (ks. Kirstinä 2000; Hämäläinen 2022).[10] Alun perin suulliseen perinteeseen suuntautuneessa folkloristiikassa irtaannuttiin 1800-luvun lopun vuosikymmeninä Lönnrotin kirjallisista teoksista muun muassa oppialan paradigman, maantieteellis-historiallisen metodin vaatimuksista johtuen. Painetun *Kantelettaren* runoja moitittiin liiallisesta laveudesta ja siten säkeiden pilaantumisesta Lönnrotin toimitustyön seurauksena (ks. Krohn 1931, IV; Haavio 1952). Kaarle Krohn esitti, että kansanlyriikan tuli olla lyhyttä muodoltaan ja ytimekästä sisällöltään: "Lyyrilliset laulut ovat kantamuodoltaan 6–8 säettä käsittäviä, tiivisasuisia ja tiivisajatuksia runoja" (Krohn 1931, V). Lönnrotin kirjallisten töiden rinnalle Martti Haavio ja Matti Kuusi toimittivat kansanrunojen koottuja teoksia,[11] joiden estetiikka vastasi kouluja käyneen lukijan kaunokirjallisia odotuksia (Apo 2010, 18, 19). Samoin kirjallisuudentutkimuksessa Elias Lönnrotin teoksiin on suhtauduttu suulliseen perinteeseen kuuluvina, Lönnrotin liiaksi muovaamina ja siten jokseenkin epäkiinnostavina. Leena Kirstinä (2000, 590) esittää yhdeksi syyksi folkloristien, Martti Haavion ja Matti Kuusen, näkemykset Lönnrotin teoksista "pöhöttyneinä". Kirstinän (mt.) mukaan esimerkiksi Haavion versiot Lönnrotin teoksista, *Laulupuu* (1952) ja *Kirjokansi* (1980), korvasivat jossain vaiheessa yliopiston tenttikirjoina alkuperäiset *Kantelettaren* ja *Kalevalan*. Väinö Kaukosen massiiviset, yksityiskohtaisella tarkkuudella toteutetut säetutkimukset (1956; 1984) ovat niin ikään saattaneet vaikuttaa kirjallisuudentutkijoiden innottomuuteen tarttua Lönnrotin kirjallisiin töihin. Toisaalta Kaukosen (esim. 1984, 22) näkemys Lönnrotin teoksista kirjallisuudentutkimukseen (ei folkloristiikkaan) kuuluvina ei ole saanut osakseen laajempaa mielenkiintoa. Sen sijaan kirjallisuudenhistorioissa, joissa on tavoiteltu kansallista erityisyyttä, Lönnrotin teokset ovat olleet esillä osana suomenkielistä kaunokirjallisuutta, vaikka *Kanteletar* onkin saanut niukemmin palstatilaa (esim. *Suomen Kirjallisuus III*; Laitinen 1981). Uusin *Suomen kirjallisuushistoria* käsittelee *Kanteletarta*, mutta kansallisuus ja kirjallisuus kytketään ensisijaisesti *Kalevalaan* (1999, 207–219).

Huolimatta siitä, että Lönnrotin viimeisten vuosien *Kantelettareen* liittyvä kansanrunotyö on heikosti tunnettu, on siitä lausuttu voimakkaita näkemyksiä. SKS:n piirissä ja Julius Krohnin johdolla arvioitiin, että Lönnrotin toimitustyö oli jäänyt niin keskeneräiseksi, ettei uudestaan toimitettujen historialliskertovien runojen lisäksi muita kokonaisuuksia kannattanut ottaa huomioon (*Suomi* 19, 356–357). Lönnrotin elämäkerturi Aarne Anttila (1935, 311) katsoi, että uudet runot olivat sisällykseltään aiempia vähäarvoisempia, eikä vanhenevan Lönn-

rotin olisi koskaan pitänyt ryhtyä uudistamaan nuoruuden työtään. Anttilan näkemykseen yhtyi myös folkloristiikan tutkimushistorioitsija Jouko Hautala: ”runot ovat kertyneitä toisintoja käyttämällä lisäillyt ja paisutellut niin, että niiden runollinen arvo on suuresti vähentynyt” (Hautala 1954, 125).[12] Poikkeuksena oli Kaarle Krohn (1920, 44), joka, isänsä Julius Krohnin työhön perehtyneenä, lienee tuntenut hyvin myös Lönnrotin viimeisten vuosien Kanteletar-työn sekä runoaineiston laajuuteen liittyvät haasteet.

Lyyrisen runon uudelleen tekstualisointi

Uuden Kanteletar-laitoksen käsikirjoituksia tutkiessa herää kysymys, miksi se on koettu niin kovin keskeneräiseksi. Aineisto on osin hyvinkin selkeästi laadittu ja kirjoitettu, ja siinä voi havaita useita erilaisia toimitustasoja. On *Kantelettaren* painettu versio, johon Lönnrot on lisännyt marginaaliin uusia säkeitä ja kokonaisuuksia (Lna 46–48). On uuden laitoksen nidottu, huopakantinen esiversio (Lna 54–57) runoja, lisäyksiä ja selityksiä runoihin. Usein mukana on viite painetun *Kantelettaren* runoon. Yksi aineistovihon kokonaisuus sisältää runojen jaottelun teemoittain, sivunumeroinnin sekä listan runoista (Lna 59–63). Mukana on myös valmisteleva käsikirjoitus (Lna 64–69) sekä puhtaaksikirjoitettu käsikirjoitus (Lna 312).

— 40 —

45. Aiän fillon äiti makso.

Woi isoni, woi emoni,
Woi on walta wanhempani!
Minne'kä minua loitta,
Kunne kannoitta katalan;
Kunne loitta kuolemahan,
Kannoitta katoamahan,
Näihin surulhin suruhin,
Ajoihin mielalohin.
Parempi minun olisi,
Parempi oleitelisi,
Maata maasoissa emoni,
Alla kuhon kellitellä,
Alla rúmah rúotella,
Pernoissa pesän piteä,
Alman kuuta katsomatta,
Ilmoa ihoamatta.
Äiän fillon äiti makso,
Emonen sitäi enempi,
Kun ma maksoissa makasin,
Alla kuhon kellittelin,
Alla rúmah rúottelin,
Pi'in pernoissa pesäni.

❁

46. Parempi syntymättä.

Parempi minun olisi,
Parempi olisi ollut,

— 41 —

Syntymättä kasvamatta,
Ilmahan sitämättä,
Maalle tälle täytymättä,
Ilmoille imettämättä.
Kun olisin kuollut kolmiyönä,
Katonut kavalalaisa,
Waahan waatetta pitänyt,
Waahan toisen pimpalaista,
Kyynärän hyweä maata;
Pari pappien sanoa,
Kolme lukkarin lukua,
Kerta kellon helähyestä.

❁

47. Syntymistään pahexija.

Mikä lie minua luonut,
Kuka kurjoa työhänyt,
Näille päiwille pahoille,
Mokowille mielaloille;
Joka ilta itkemähän,
Joka wiikko wieremähän,
Joka kuu kyyrtämähän.
Dis woisnut minun emoni,
Ennemmin emo kuluni,
Kesän lesken lewätä,
Talwen juosta jouttasina;
Maata waston waippoansa,
Liki liinahurstiansa,
Ennenkun nuorta miestä waston,
Waston toista wanhempoa.

6

Lna 46, Kanteletar, I painos, varustettuna Lönnrotin lisäyksillä ja korjauksilla. SKS:n arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma.

Havainnollistan seuraavaksi yhden runon avulla Lönnrotin keskeneräiseksi kutsuttua käsikirjoitustyötä. Esimerkkinä on laajalti karjalais-suomalais-inkeriläisessä runokulttuurissa tunnettu lyyrinen syntymistään surevan aihelma, joka tunnetaan nimillä ”Oisin kuollut kolmiöisnä/kuusiöisnä” ja ”Mahoit ennen maammoseni” (Timonen 2004, 332). Lönnrot julkaisi *Kantelettaren* ensimmäisessä kirjassa (1840) 14 säkeen mittaisen runon nimellä ”Parempi syntymättä”. Runo jakaantuu kahteen osaan: surullisen tilanteen esittelyyn ja hypoteettiseen ratkaisuun.[13] Lönnrot tukeutui runoa laatiessaan muutamiin itsensä tallentamiin toisintoihin Pohjois-Karjalasta (VII_2 2121, 2125, 2142; ks. Kaukonen 1984, 88).

Parempi minun olisi,
Parempi olisi ollut,
Syntymättä, kasvamatta
Ilmahan sikiämättä,
Maalle tälle täytymättä,
Ilmoille imettämättä.
Kun oisin kuollut kolmiyönä,
Katonut kapalolassa,
Waaksan waatetta pitänyt,
Waaksan toisen puupalaista
Kyynärän hyveä maata
Pari pappien sanoa,
Kolme lukkarin lukua,
Kerta kellon helkähystä. (*Kanteletar* 1840 I: 46, 40–41)

Vuoden 1840 *Kantelettaren* pehmeäkantiseen työversioon (Lna 46) Lönnrot muokkasi ”Parempi syntymättä” -runoa lisääntyvien runotallenteiden pohjalta. Säkeitä on kolminkertainen määrä (42) ja runon marginaalissa on toisintosäkeitä. **Lihavointi** osoittaa vuoden 1840 *Kantelettaren* runon säkeitä, *kursiivi* Lönnrotin merkitsemiä lisäsäkeitä. Oikealle marginaaliin olen merkinnyt (A) Lönnrotin lisäämät toisintosäkeet.

Oho (tyttöä) raukkaa minua
Oho lasta onnetonta
Oho kurjan päiviäni
Waivaisen elämätäni
Oho tuota onneani
Ohitse on onni juosnut
Sivutseni siipotellut
Läpi kainalon karannut
Onni marssi, mie makasin
Onni lensi, mie lepäsin
Lepikköhön onni lensi
Karkasi katajikkohon

Parempi minun olisi,
Parempi olisi ollut,
Syntymättä, kasvamatta

Ilman luomatta Jumalan

Ilmahan sikiämättä,
Maalle tälle täytymättä,
Ilmoille imettämättä.

Eikä surma suorin tehnyt,
Tauti oik. os.
Kun ei tullut Tuonelasta
Talvitietä tallustanut
Kultaisen kusakan kanssa
Tuonen ohjat olkapäällä
Surman suitset kainalossa
Ottanut emon omenan
Lasna piennä lattialta
Wakahisna vaattehista
Yksiöisnä, kaksiöisnä
Wiisi-, kuusiviikkoisena
En ois äijää pitänyt
Kun ei tappanut minua
Lasna piennä kätkyessä

Kun oisin kuollut kolmiyönä,
Katonut kapalolassa,
Waaksan waatetta pitänyt,
Waaksan toisen puupalaista A: *W. t. lauan päätä*
Kyynärän hyveä maata hyveä katkoviivoilla allev. A: *pyhäistä*
Pari pappien sanoa,
Kolme lukkarin lukua,
Kerta kellon helkähystä. A: *(kilkahusta)*
(Lna 46)

Runoversioita vertailtaessa itse runon aihe, syntymistään sureva, ei muutu. Lönnrot on kuitenkin tehnyt runoon lisäyksiä, jotka muuttavat sen muotoa, mittaa ja osin sisältöäkin (yhteensä 42 säettä). Myös kieli on painettua runoa murteellisempaa: mie – elämätäni – wakahisna – lasna. Runon alussa on selittävä ja toisteinen johdanto (säkeet 1–12) surullisen minän nykytilaan: olen (tyttö) raukka, onni on mennyt ohi elämässä, jonka jälkeen esitetään toive siitä, ettei olisi syntynyt koskaan tähän maailmaan. Kiinnostavaa on mitan vaihdos kesken johdantosäkeiden:

kahdessa säkeessä esiintyy loppusoinnillinen riimi. *Onni marssi, mie makasin / Onni lensi, mie lepäsin* -säkeet tuntuvat viittaavan uudempaan laulukulttuuriin, riimillisiin lauluihin, joita Lönnrot myös tallensi ja joista toimitti julkaisemattoman kokonaisuuden Suomen Kansan Nykysiä Lauluja (Lna 58). Säkeiden muokkaamiseen vaikutti 1880-luvulle mennessä tallennettu runoaineisto, jota Lönnrot hyödynsi toimitustyössään. Joissakin *Kantelettaren* julkaisemisen (1840) jälkeen tallennetuissa inkeriläisissä ”Parempi syntymättä” -aihelman runoissa esiintyy samankaltainen riimipoljento (esim. III_1 290, III_3 4004; ks. myös XIII_1 2172) ja esimerkiksi vuonna 1859 tallennetussa runossa Kanteletar-käsikirjoituksen säkeitä vastaava: ”Onni marssi, mie makasin, / Onni lensi, mie lepäsin” (IV_1 807).[14] Lönnrot on myös kirjannut uuteen versioon uuden säekokonaisuuden (15 säettä). Tässä kuolema, kuten runon johdannossa onni, personoidaan, ja toivotaan, että se olisi tullut noutamaan *vastasyntyneen surullisen*. Kuolema näyttäytyy lempeänä ja läheisenä, kun painetussa versiossa kuolema on etäinen, todettava asia, se korjaa kolmiöisenä papin sanojen ja kirkonkellojen kera. Lisäksi marginaalissa on muutama vaihtoehtoinen säe ja sana, jotka muuttavat hieman runon sävyä, kuten *hyveä -> pyhäistä* maata.

Toimitustyö jatkui. Uuden Kanteletar-laitoksen selkeästi työstetty esiversio kattaa Lönnrotianan numerot 54–57. Laajassa kokonaisuudessa (yht. 1285 sivua) runot on otsikoitu ja jaettu eri teemaisiin osioihin. Mukana on myös Lönnrotin huomautuksia sekä viitteitä *Kantelettaren* alkuperäisiin runoihin. ”Parempi syntymättä” -runosta on useita työversioita, joista näytän ensimmäisen. Runo on nimetty uudella otsikolla: Onnettomana I. Toisin kuin painetussa *Kantelettaressa*, laajennetussa käsikirjoituksessa runoja on niputettu yhteen myös temaattisin, osin myös proosallisin otsikoin. Esimerkiksi erilaiset syntymistään surevan aihelmat on otsikoitu Onnettomana I, Onnettomana II jne. Runon loppuun Lönnrot on merkinnyt viitteen painettuun *Kantelettareen*: *(Muist. Kant. (I:46) 14-säkeinen. Kursiivilla* on merkattu Lönnrotin lisäämät *uudet säkeet* ja **lihavoinnilla muutokset** verrattuna aiempaan käsikirjoitukseen (Lna 46). Vaihtoehtoiset säkeet on merkattu A-kirjaimella.

Onnettomana I.

Oho raukka’a minu**ist**a	A: *1. O. tyttöä minua*
Oho lasta onnetonta;	
Oho kurjan päiviäni,	
Armottoman aikojani,	
5. Oho tuota onneani,	
Waivais**ta** elämätäni!	
Parempi minun **poloisen**,	
Parempi ol**ettelis**i,	
Kun en oisi kurja raukka	
10. Luo**tu tänne luonnonkana**,	
Tään ilman iha’amatta,	

Näille päiville pahoille,
*Ilmoille **ilottomille***

Maalle tälle täytymättä,
Eikä surma suorin tehnyt,
Tauti oikein osannut,

Kun ei **korjannut minua**,
Las**t**a pien**t**ä **peittehestä**,
Kun ma liekuin kätkyessä
Tai itkin ison sylissä,
Karjuin eukon kainalossa,
Ringuin äitin rinnan alla.

Otti muit' osallisia,
Riisti ennen rikkahia,
Waan ei vaivaista minua,
20. *Osatonta, onnetonta.*

A: *20 1/2 Ois tuo tullut talvitieta*
Kultaisen kusakan kanssa,

Kun ois' oikein osannut,
Tullut ois emon tuville
Tuonen ohjat olkapäällä,
Surman suitset kainalossa,
25. Ottanut emon omenan
Korjannut kovaosaisen

A: *26. L. p. lattialta (kätkyestä)*
Wakahisen vaattehista,

Näiltä päiviltä pahoilta,
Ilmoilta ilottomilta,

Yksiöisnä, kaksiöisnä,
Wiisi-, kuusiviikkoisena.
En silloin minä poloinen,
30. Kun oisin kuollut kolmi**öisnä**
Ka**o**nnut kapalolas**n**a
Ois' en paljoa pitänyt:
Waaksan vaate**riepaletta,**
Waaksan toisen puu**n** palaista,
35. Kyynärän **pyhäistä** maata,
Pari pappien san**a'**a,
Kolme lukkarin lukua,
Emon itkua vähäisen,

A: *30-34 K. o. k. kuusiöisnä,*
Katonut kaheksanöisnä
En oisi äijöä p.
Pikkaraisen pientaretta
A: *34, 35 W. t. lauanpäätä, K. hyvää m.*

Ison vieläkin vähemmän,
40. Kerta kellon **kilkahusta**.
(Muist. Kant.(I:46) 14-säkeinen.
(Lna 56, 745–756)

A: *39, 40. I. ei vähääkänä*
A: *40. K. k. helkähystä.*

Lönnrot on kirjoittanut runon pohjautuen painetun *Kantelettaren* ja Lönnrotiana 46:n merkintöihin, mutta edelleen toimittanut säkeitä ja sanoja. Mukana on 11 lisäsäettä sekä useita vaihtoehtoisia tai muokattuja ilmaisuja. Johdanto on edellistä (Lna 46) lyhyempi ja onnen käsitteen eritteleminen on jätetty pois. Surullisen minän esittelyn jälkeen siirrytään itse asiaan eli, mitä olisi tapahtunut: parempi olisi ollut, jos en olisi koskaan syntynyt. Kuoleman odotus ja kuoleman tulo kuvataan laajasti ennen kuin siirrytään toistamaan kuoleman toivetta ja sitä, minkälaisia yhteisöllisiä elementtejä se saisi. *Kantelettaren* tiiviiseen, 14-säkeiseen runoon verrattuna käsikirjoituksen Onnettomana I on pituudeltaan lähes nelinkertainen (49 säettä), sen sijaan aiempaan käsikirjoitukseen (Lna 46) verrattuna pituus on kasvanut vain seitsemän säkeen verran. Myös säkeiden kieli on edelleen astetta murteellisempaa, *olettelisi*, *luonnonkana*, *iha'amatta*, mutta varsinaiset muutokset ilmenevät surun kuvaamisessa. Lönnrot on lisännyt surullisen synonyymisiä attribuutteja (poloinen, armoton, kurja, osaton, kovaosainen) sekä korostanut minän kokemusta. Kyse on henkilökohtaisesta surusta. Mukana ovat myös minän vanhemmat, jolloin runoon kytkeytyvä surun ja onnen kuvaus liitetään läheisiin, äitiin ja isään. Runon nimi, Onnettomana, ohjaa niin ikään runon luentaa. Lönnrot muokkasi vielä hieman runoa puhtaaksikirjoitettuun aineskokoelmaan (Lna 312). Muutama lisäsäe sukupuolistaa kuoleman: *Tullut sulho Tuonelasta, / Matannut Manan majoilta.* Näin myös otsikointi on tarkentunut. Kyse on nimenomaan tytön vaikeroinnista: "Kovaosainen tyttö syntymistään vaikeroiva" (Lna 312, 745).

Jo näiden muutamien runoesimerkkien avulla erot uuden Kanteletar-käsikirjoituksen ja painetun teoksen välillä havainnollistuvat. On tunnettua, että kirjallista tyyliä ja lukijoita tavoitteleva Lönnrot käytti parallelismia, ja tallennettua runoaineistoa laajempi, tiheä kerto onkin yksi Lönnrotin ja runolaulajien eroista (ks. Krohn 1896, 164; Hämäläinen 2016, 38; Apo 1995, 78). Käsikirjoitusaineiston runot ja niiden eri versiot ovat pituudeltaan painettua *Kanteletarta* laajempia. Mukana on runsaasti toisteisia ja vaihtoehtoisia säkeitä sekä uusia kokonaisuuksia, vaikka runot pohjautuvatkin alkuperäisen *Kantelettaren* tekstuuriin. Runojen kieli poikkeaa alkuperäisestä ollen vaihtelevaa, murteellista, rönsyilevääkin. Tällaisenaan runot muistuttavat esimerkiksi enemmän Inkeristä tallennettuja, laveita lyro-eeppisiä runoja kuin alkuperäisen *Kantelettaren* melko tiiviitä runotekstejä. Erilaiset muutokset johtuvat myös uudesta runoaineistosta. Kun Lönnrot ryhtyi laajentamaan painettua *Kanteletarta* 1840-luvulla, keruutoiminta oli vilkastunut, ja monet muutkin kerääjät lähtivät tallentamaan runoja. Esimerkiksi D. E. D. Europaeus matkasi Inkerissä, jossa ei vielä varsinaisesti ollut käyty 1830-luvulla, kun *Kanteletar* oli valmisteilla.

1870-luvun lopulla Lönnrotilla oli tiedossaan koko siihen asti tallennettu runoaineisto.[15] Kuten esimerkit osoittavat, Lönnrot ei varsinaisesti ollut laatimassa aivan uudenlaista esitystä lyyrisistä runoista, vaan tarkoituksena oli parantaa ja laventaa alkuperäisen *Kantelettaren* runoja – tästä ovat osoituksena Lönnrotiana 54–57 aineiston viitteet painettuun *Kantelettareen*. Tähän Lönnrot myös itse viittasi kirjeissään; tavoitteena oli ”parantaa” (kirje A. Ahlqvistille 20.7.1847) ja sovittaa runoihin uusia ”lisäyksiä” (kirje SKS:lle 18.1.1880). Tämän lisäksi vaikuttaa siltä, että Lönnrot pyrki hyödyntämään viimeisessä toimitustyössään kaiken mahdollisen runo- ja säeaineiston, joka hänellä oli käytössään.

Lönnrotin uuden Kanteletar-laitoksen, sen käsikirjoitusvihkojen suhde tallennettuun runoaineistoon on kompleksinen. Koska toimitustyö oli jatkuvaa ja kumuloituvaa, on 1880-luvulla syntyneiden aineistojen tarkkaa vastaavuutta kansanrunotallenteisiin vaikea osoittaa. Haastavaksi, vaan ei mahdottomaksi, sen tekee myös Lönnrotin tapa yhdistellä säkeitä ja uudestaan runoilla niitä. Kuten jo Kaarle Krohn huomasi *Kalevalaa* tutkiessaan 1890-luvulla, Lönnrotin työskentelymetodi pohjautui runolaulajien tavoin hänen itsensä tuntemaan runoaineistoon ja assosioivaan säkeiden käyttöön:

> Sillä kun hänellä muisti on runojensa ainoana talletuspaikkana, ovat kaikki mahdolliset ajatuksen assosiatsiooni-lait alituisessa toiminnassa. Tuskin löytyy sitä runoa, johon sen kulkiessa paikasta toiseen ei olisi joku vieras aines sekaantunut. Eikä mikään muu ole kansanrunojemme kehitykseen niin suuressa määrin vaikuttanut kuin säkeitten siirtyminen runosta toiseen. (Krohn 1896, 167.)

Unohduksen syitä

Kansalliset tekstit, kirjallisuudet ja kulttuuriperinnöt muotoutuvat jatkuvissa hyväksynnän ja vaientamisen prosesseissa. Joep Leerssenin (2008, 25) mukaan kyse on eri osapuolien kilpailusta, jossa joitakin perintöjä sisäistetään omaksi ja siten arvokkaiksi, toisia suljetaan ulos. Pohdin lopuksi, miten Kantelettaren käsikirjoitusten kaltainen unohdettu aineisto suhteutuu kirjallisuuden ja kulttuuriperinnön muotoutumiseen sekä ajatukseen arkistosta historian ja kulttuurin muistina, joka aktiivisesti tuottaa yhteistä kulttuuriperintöä (ks. Haapoja-Mäkelä 2020). Missä määrin arkistoon liittyvät institutionaaliset ja tutkimushistorialliset pyrkimykset vaikuttavat siellä olevan aineiston tunnistamiseen, tunnustamiseen ja kanonisointiin (ks. Schwartz & Cook 2002, 3, 16)?

Miksi Kantelettaren laajennettu versio, Lönnrotin massiivinen, mutta julkaisematon kansanrunojen toimitustyö on unohdettu? Miksi sillä ei ole ollut lukijoita? Yksi selitys voi löytyä työn keskeneräisyydestä, johon Julius Krohn ja Aarne Anttila viittasivat. Syynä voisivat myös olla torjuvat ja vakiintuneet näkemykset Lönnrotin viimeisten vuosien kansanrunotyöstä ja sen esteetti-

sestä arvosta. Vastauksia käsikirjoitusten tutkimattomuuteen voidaan hakea myös *Kantelettaren* tutkimushistoriasta (ks. tarkemmin Hämäläinen 2022). Esitän, että keskeneräisyydestä ja runojen laadusta riippumatta Lönnrotin käsikirjoitusaineisto ja sen kuvastama kansanlyriikka ei ole ollut kansallisesti kiinnostava. Tunteisiin ja naisen elämää heijastaviin runoihin liittyvä *Kanteletar* ei ole myöskään ollut *Kalevalaan* ja sen eeppisiin sankarirunoihin verrattavissa. Lisäksi uuden Kanteletar-laitoksen laveasti muokatut runot eivät olisi sopineet käsityksiin ”suomalaisesta” kansanrunoudesta, jonka katsottiin parhaimmillaan olevan ilmaisultaan tiivistä ja hallittua (ks. myös Apo 2010). Lönnrotin täydellisen, toisteisen runon periaate kohtasi tutkijoiden tiiviin muodon vaatimuksen. Tältä osin Lönnrotin käsikirjoituksena säilynyt ”uusi Kanteletar-laitos” edustaa alkuperäistä *Kanteletarta* yhä runsassäkeistöisempää, moninaisen toimitustyön kyllästämää käsitystä lyyrisestä runosta ja on siten vastakkainen yleiselle arvostukselle. On myös mahdollista, että Lönnrot aloitti toimitustyön liian myöhään. Aika oli kenties ajanut uudistetun *Kantelettaren* ohi, sillä 1800-luvun loppupuolella kansanrunoustieteen syntyaikoina alettiin siirtyä *Kalevalan* tutkimisesta ja ihailusta ”aitojen” kansanrunojen vertailevaan tutkimukseen. Runojen alkumuodon analyysi vahvisti Lönnrotin työn luonteen: *Kalevala* ja *Kanteletar* olivat Lönnrotin toimitustyön tärvelemiä, epäaitoja kokonaisuuksia, jotka eivät sopineet kansanrunoustieteen tutkimusaineistoksi (ks. Hämäläinen 2022, 59–60, 66).

Yhtä lailla *Kanteletar* on ollut kirjallisuudentutkijoille hankala, suullisen kulttuurin ja kirjallisuuden välimaastossa keikkuva teos. Se on kuulunut kirjallisuushistorioiden narratiiviin, mutta sitä on Väinö Kaukosta lukuun ottamatta harva tutkinut. Leena Kirstinän (2000, 590) esittämä kysymys saattaa kuvastaa laajemminkin kirjallisuudentutkimuksen käsityksiä *Kantelettaresta*: ”Kanteletar kuuluu klassikkokaanonimme kärkeen yhdessä Kalevalan kanssa, mutta onko Kanteletar kaunokirjallisuutta?” Kirstinän artikkeli lienee Pertti Karkaman teoksen (2001)[16] rinnalla yksi ainoita 2000-luvun kirjallisuudentutkijoiden kirjoituksia *Kantelettaresta*. Lena Gottelierin (2019) väitöskirja sekä Tuula Hökän (2018) tutkimus keskittyvät lyyriseen runouteen, myös suulliseen, mutta varsinaisesti *Kanteletarta* he eivät käsittele.[17] Viime vuosina kirjallisuudentutkimuksessa on nähty uusia avauksia *Kalevalan* suuntaan (esim. Isomaa ja Kankkunen 2022; Ahola 2021; Piilola 2017; ks. myös Leppälahti 2022), mutta *Kanteletar* odottaa vielä tutkijaansa.

Kantelettareen ja Lönnrotin viimeiseen kansanrunojen toimitustyöhön liittyvät käsitykset ovat ainakin välillisesti vaikuttaneet uuden Kanteletar-laitoksen käsikirjoitusten tutkimattomuuteen. Myös käsikirjoitusten tulkinnanvaraiset kuvailutiedot ja sijoituspaikka arkistossa ovat mahdollisesti pitäneet lukijat niistä kaukana. Käsitys arkistosta ”yhteisen muistin” paikkana on tältä kannalta katsoen aukkoinen ja valikoiva. Yhteistä muistia täytyy tehdä: muistaa, käyttää, lukea ja tutkia, jotta sen muodostamat aineistot kiinnittyvät osaksi yhteistä kaanonia. Vaikka Lönnrotin uusi Kanteletar-aineisto on sivuutettu tutkimuksessa, ei se ole suinkaan hävinnyt, eikä välttämättä unohtunut. Ainakin arkiston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piirissä aineistosta on oltu tietoisia. Myös

Väinö Kaukosen voi olettaa tienneen aineistosta. Lönnrotin Kanteletar-käsikirjoitukset, jotka testamentin mukaisesti luovutettiin Lönnrotin kuoleman jälkeen SKS:lle, ovat siitä asti, luokiteltuina ja laatikoihin pinottuina tehneet hiljaista vastarintaa vallitsevalla käsitykselle kansanrunoudesta (ks. Hyttinen ja Kivilaakso 2010, 10). Ne sisältävät runoja, kokonaisuuksia ja tulkintoja, jotka tunnistettuaan ja tunnustettuaan olisivat saattaneet – ja saattavat edelleen – muuttaa kulttuurista ymmärrystämme siitä, millaista kalevalamittainen kansanlyriikka ja siitä laadittu kirjallinen teos ovat luonteeltaan. Entä jos Lönnrot olisi ehtinyt saada toimitustyön valmiiksi. Millaisen vastaanoton ”uusi Kanteletar” olisi saanut? Olisiko se tyrmätty, olisiko sen rönsyjä vierastettu vai olisiko se saanut ihailua ja ymmärrystä osakseen? Millaista olisi *Kanteletar*-tutkimus, jos meillä olisi vuoden 1840 *Kantelettaren* rinnalla ”uusi Kanteletar-laitos”? Jotta voimme laajentaa ja tarkentaa ymmärrystämme kirjallisuudesta ja kulttuuriperinnöstä, on tärkeää tutkia myös vallitsevien näkemysten taakse piiloutuneita aineistoja ja tekijöitä – sellaisia vaihtoehtoisia käsityksiä, joita esimerkiksi tässä artikkelissa käsitelty Elias Lönnrotin käsikirjoitusaineisto ”uusi Kanteletar-laitos” ja sen toimitustyö tarjoavat.

Viitteet

1 Lapulle on kirjoitettu ruotsiksi mutta teksti on pyyhitty yli ja lisätty suomeksi sulkumerkkien sisään.

2 Kiitän kahta anonyymia vertaisarvioitsijaa sekä Tarja Soiniolaa ja Senni Timosta artikkeliani koskevista tarkoista huomioista.

3 O. Relander julkaisi Alku-Kantelettaren 1929. Oskar Relander 1929, *Alku-Kanteletar*. Elias Lönnrotin käsikirjoituksen mukaan painosta julkaissut O. Relander. Helsinki: SKS.

4 *Suomen kansan laulantoja* ilmestyi 1849. Teos pohjautui pääosin *Kantelettaren* runoihin. Reinholmin suunnittelema riimillisten laulujen kokoelma ei koskaan valmistunut.

5 Lönnrot laati tallentamistaan riimillisistä lauluista erillisen käsikirjoitusvihkon Suomen Kansan Nykysiä Lauluja (Lna 58) ja suunnitteli sen julkaisemista, ks. Hämäläinen ja Karhu 2023.

6 *Suomen Kansan Muinaisia Loitsurunoja* ilmestyi 1880.

7 Mm. *Hämeen Sanomat* 1887, no 79; *Suomalainen Wirallinen lehti* 1887, no. 77; *Aamulehti* 1887, no. 36; *Wiipurin Uutiset* 1888, no. 146.

8 SKS:n arkistot yhdistyivät vuonna 2016 ja aineistot muutettiin yhteiseen, keväällä 2022 valmistuneeseen arkistomakasiiniin.

9 Ks. Stark, Eija 2022. From genre analysis to examination of everyday narratives. A short history of the vocabulary uses in the Folklore archives of the Finnish Literature Society. Esitelmä SIEF:n Arkistot työryhmässä 4.4.2022. https://www.youtube.com/watch?v=fNn_ThJlm4w

10 Ks. kuitenkin mm. Tarkiainen 1921; Apo 1995; Karkama 2001; Hämäläinen esim. 2016; 2017; 2020. Ks. myös Haavio, E. 1943. *Kantelettareen* liittyvät kirjallisuudentutkimuksen pro gradu -työt, Hemming 1975; Pirttijoki 2006; ks. myös Erkko 2021. *Kantelettaren* asemasta folkloristiikan tutkimushistoriassa, Hämäläinen 2022.

11 Haavio 1952, *Laulupuu. Suomen kansan tunnelmarunoutta*; Haavio 1980, *Kirjokansi*.

Suomen kansan kertomarunoutta; Kuusi 1963, *Kirjoittamattomasta kirjallisuudesta*; Kuusi 1980, *Kalevalaista kertomarunoutta*.

12 On kiinnostavaa, että samoihin aikoihin valmistunut *Suomen Kansan Muinaisia Loitsurunoja* sai Hautalan teoksessa samansuuntaisen arvion. Teos ei vastannut modernin ajan vaatimuksia, vaan oli eräänlainen vanhan miehen yritys yhdistää ”vanhan kansanrunouden julkaisemis- ja tutkimustavan sekä uuden ajan kokonaan uudet ajatukset” (Hautala 1954, 133, 134).

13 Runosta löytyy myös muita versioita, *Kanteletar* I, runot 45, 47–49.

14 Ks. myös samanlainen riimi eräässä Lönnrotin tallentamassa runossa vuodelta 1837, Hylättiin hyvä metsä hyötymään XIII$_1$ 2485.

15 Lönnrot piti itsellään kaikki runomuistiinpanot, mikä viivästytti muun muassa SKS:ssa valmisteilla olevan *Kalevalan* toisinnot -hankkeen etenemistä (Krohn 1918, 20).

16 Karkaman teos *Kansakunnan asialla*. *Elias Lönnrot ja ajan aatteet* käsittelee laajasti Lönnrotin kirjallista toimintaa ja ajattelua sisältäen erillisen luvun lyyrisestä runoudesta ja *Kantelettaresta*, ss. 172–240.

17 Vrt. Kukkonen 2009, joka käsittelee *Kanteletarta* ruotsinkielisissä käännöksissä.

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma:

Lönnrotiana 46–48, Kanteletar, I painos, varustettuna Lönnrotin lisäyksillä ja korjauksilla. 3 sidosta.

Lönnrotiana 54–57, Kantelettaren kolmannen painoksen valmisteleva käsikirjoitus. I–IV. [I–III:ssa perusteksti puhtaaksikirjoittajan, korjaukset ja lisäykset L:n, IV osa kokonaan L:n käsialaa.] Yht. 1285 s. 4 sidosta.

Lönnrotiana 59–63, Kantelettaren kolmannen painoksen esitöitä. I–V. 250 s.

Lönnrotiana 64–67, Kantelettaren kolmannen laitoksen esitöitä. I–IV. Yht. 1600 s. 4 sidosta.

Lönnrotiana 151, Kantelettaren III kirjan kolmannen painoksen käsikirjoitus. [L:lta keskenjäänyt, J. Krohnin järjestämä.] 798 s.

Lönnrotiana 312, Kantelettaren aiotun uuden laitoksen aineskokoelma. [Perusteksti vierasta, korjaukset ja nimikkeet L:n käsialaa.] 776 s. Sidos.

Lönnrotiana 367, Lönnrot, E. Reunalisäyksiä Kantelettaren käsikirjoitukseen. Kopioinut nti J. Holm (15/I 1920–).

Muut lähteet

Aamulehti no. 36, 26.3.1887. https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/380336?term=Kantcletar&term=Kantelettaren&page=2 (helmikuu 2023.)

Ahola, Elli-Mari Johanna 2021. Viisinkertainen *Kalevala* yksissä kansissa – viittausten kerrostuminen romaanissa *Väinämöisen vyö*. *Sananjalka* (63)63, 173–192. DOI:10.30673/sja.99102

Anttila, Aarne 1931, 1935. *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta*. Helsinki: SKS.

Apo, Satu 1995. ”Hepo huono, akka tiine”. *Kanteletar* realistisena kansankuvauksena. Teoksessa Satu Apo, *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää, 75–88.

Apo, Satu 2010. Milloin kansanrunoutemme kehitys saavutti huippunsa? *Tieteessä tapahtuu*, Vol 28, Nro 4–5(2010), 15–20. https://journal.fi/tt/article/view/2782. (tammikuu 2023.)

Borenius, Aksel & Julius Krohn 1895. *Kalevalan esityöt III. Lisiä Vanhaan Kalevalaan*. Helsinki: SKS.

Elias Lönnrotin kirjeenvaihto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. http://lonnrot.finlit.fi/omeka/ (lokakuu 2022.)

Erkko, Rimma 2021. ”Söit sä tissit tyttäresi, söit nännit oman sikiön” – groteski vihamielinen maailma suomalaisessa kansanrunoudessa. Tampereen yliopisto, Kirjallisuustieteen maisteriohjelma. Pro gradu -työ. https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202104273900

Fitzgerald, Kelly & Niina Hämäläinen 2018. Individual Aims, Public Purposes: Creation and Access to Tradition Archives and Vernacular Publications in Finland and Ireland. Teoksessa *Visions and Traditions. The production of Knowledge at the Tradition Archives.* Toim. Lauri Harvilahti, Audun Kjus, Clíona O'Carrol, Susanne Österlund-Pötzsch, Fredrik Skott & Rita Treija. FFC 315. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 178–204.

Gottelier, Lena 2019. *Uuden laulun aika. Suomenkielisen nykyrunouden yhteydet ja erot kansanrunoustraditioon*. Turun yliopiston julkaisuja sarja 491. Turku: Turun yliopisto.

Grönstrand, Heidi, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä, & Mikko Pollari 2016. Johdanto. Ylirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoiva lukutapa. Teoksessa *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*. Toim. Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä ja Mikko Pollari. Helsinki: SKS, 7–37.

Haapoja-Mäkelä, Heidi 2020. Elävät perintömme. Kansallinen me aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnissa. *Suomen museo – Finskt museum*, Vol. 127, 49–66. https://journal.fi/suomenmuseo/article/view/109155 (lokakuu 2022.)

Haavio, Elsa 1943. *Inkerin virsi. Vertaileva runontutkimus*. Helsinki: SKS.

Haavio, Martti 1952. *Laulupuu. Suomen kansan tunnelmarunoutta*. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Haavio, Martti 1980. *Kirjokansi. Suomen kansan kertomarunoutta*. Helsinki: WSOY.

Hautala, Jouko 1954. *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. Helsinki: SKS.

Hemming, Marja 1975. *Suomalaisen kansanrunouden satiirista Kantelettaren valossa*. Pro gradu -tutkielma, yleinen kirjallisuustiede. Helsingin yliopisto.

Hyttinen, Elsi & Katri Kivilaakso 2010. Johdanto. Teoksessa *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä.* Toim. Elsi Hyttinen & Katri Kivilaakso. Helsinki: SKS, 7–18.

Hämeen Sanomat, no 79, 4.10.1887. https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/17753?term=kantelettaren&page=2 (helmikuu 2023.)

Hämäläinen, Niina 2014. Why is Aino Not Described as a Black Maiden? Reflections on the Textual Presentations by Elias Lönnrot in the *Kalevala* and the *Kanteletar*. *Journal of Finnish Studies* 18(1), 91–129.

Hämäläinen, Niina 2016. Olin kukkana kotona. Naisen ja perheen kuva *Kantelettaressa* ja kansanrunoissa. *Kasvatus & Aika* 10(5) 1/2016, 23–41. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=755 (lokakuu 2022.)

Hämäläinen, Niina 2017. Emotional Transpositions: Interpreting Oral Lyric Poetry. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, vol 67, 171–198. DOI:10.7592/FEJF2017.67.hamalainen

Hämäläinen, Niina 2020. Sorsat täällä soittelevi. *Kantelettaren* luontokuvasto. *Avain – kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*. Teemanumero: Metsä. 17(4) 2020, 46–63. DOI:10.30665/av.97524

Hämäläinen, Niina 2022. Kaanoniin unohdettu – Kanteletar ja kansanlyriikan estetiikka. Teoksessa *Kaanon ja marginaali – Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*. Toim. Niina Hämäläinen & Lotte Tarkka. Kalevalaseuran vuosikirja 101. Helsinki: SKS, 51–74. DOI:10.21435/ksvk.101

Hämäläinen, Niina 2023 (tulossa). Tarkkaan ja valikoiden koluttu. Näkökulmia Elias Lönnrotin arkistoon. Julkaisematon käsikirjoitus.

Hämäläinen, Niina & Hanna Karhu 2023. Unohdetut laulut. Elias Lönnrotin ja Herman Niemen käsikirjoitusvihkot ja kynnystekstien merkitys. Teoksessa *Sanojen luonto. Kirjoituksia omaehtoisen ilmaisun poetiikasta, merkityksistä ja ympäristöistä*. Toim. Venla Sykäri, Heidi Henriikka Mäkelä & Kati Kallio. Helsinki: SKS, 89–116. DOI:10.21435/skst.1487

Hökkä, Tuula 2018. *”On kirkas Pohjan pimiä”: suomenkielistä runoutta 1800-luvulla*. Helsinki: Studio Arkki.

Isomaa, Saija & Sarianna Kankkunen 2022. ”Itku on partasuun urohon, jouhileuan juorottama”. Itkevä mies ja pohjoiset tunteet *Kalevalassa*, *Elgskyttarnessa* ja *Seitsemässä veljeksessä*. *Avain –*

Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti. Teemanumero: Pohjoiset tunteet 19(1). 2002. 32–49. DOI:10.30665/av.112115

Karkama, Pertti 2001. *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet.* Helsinki: SKS.

Kaukonen, Väinö 1984. *Elias Lönnrotin Kanteletar*. Helsinki: SKS.

Kaukonen, Väinö 1956. *Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos*. Helsinki: SKS.

Kaukonen, Väinö 1988. Europaeuksen osa Kalevalan laadinnassa. Teoksessa *D. E. D. Europaeus. Suurmies vai kummajainen?* Toim. Senni Timonen ja Matti Kuusi. *Kalevalaseuran vuosikirja* 67. Helsinki: SKS, 65–81.

Kaukonen, Väinö 1989. *Lönnrot ja Kanteletar*. Helsinki: SKS.

Kirstinä, Leena 2000. *Kanteletar* kaunokirjallisuutena. Teoksessa *Suur-Kanteletar*. Toim. Kai Linnilä. Hämeenlinna: Karisto, 590–595.

Krohn, Kaarle 1896. Kalevalan esityöt. *Valvoja*, 157–179 (eripainos).

Krohn, Kaarle 1918. *Kalevalankysymyksiä. Opas Suomen kansan vanhojen runojen tilaajille ja käyttäjille ynnä suomalaisen kansanrunouden opiskelijoille ja harrastajille*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Krohn, Kaarle 1920. Kantelettaren runojen kokoonpanosta. *Suomalainen Suomi* 5, 43–54.

Krohn, Kaarle 1931. *Tunnelmarunojen tutkimuksia* 1. *Laulusta*. Helsinki: SKS.

Kukkonen, Pirjo 2009. *Det sjungande jaget: Att översätta känslan och själen. Den lyriska samlingen Kanteletar i svenska tolkningar 1830–1989*. Helsingfors: Semiotiska Sällskapet i Finland.

Kuusi, Matti 1963. Kirjoittamattomasta kirjallisuudesta. Teoksessa *Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus*. Toim. Matti Kuusi. Helsinki: Otava, 7–417.

Kuusi, Matti 1980. *Kalevalaista kertomarunoutta*. Helsinki: SKS.

Laitinen, Kai 1981. *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.

Laurinmäki, Heikki 1923. Kanteletar. Teoksessa *Suomalainen kansanrunous*. Toim. F. A. Hästesko. Helsinki: Otava, 49–70.

Leerssen, Joep 2008. Introduction: Philology and the European Construction of National Literature. Teoksessa *Editing the Nation's Memory. Textual Scholarship and Nation-Building in 19th-Century Europe*. Toim. Dirk Van Hulle & Joep Leerssen. European Studies 26. Amsterdam – New York: Rodopi, 13–27.

Leppälahti, Merja 2022. *Kalevalan kirjallista nykykäyttöä*. Turun yliopiston julkaisuja B 593. Turku: Turun yliopisto.

Lönnrot, Elias 1880. *Suomen Kansan Muinaisia Loitsurunoja.* Helsinki: SKS.

Löytty, Olli 2021. *Jäähyväiset kotimaiselle kirjallisuudelle*. Helsinki: Teos.

Piilola, Tiina 2017. *Kalevalan naiset ja tiedon yöpuoli. Lönnrotin jalanjäljissä kohti Kalevalan naisten tarinoita*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Pirttijoki, Päivi 2006. *Helskytti hopialinnut: Eläin- ja lintusymboliikka Kantelettaressa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, taideaineiden ja antropologian laitos, kirjallisuus.

Reinholm, H. A. 1849. *Suomen kansan laulantoja: Pianolla soitettavia* 1. Helsinki: SKS.

Schwartz, Joan M. & Terry Cook 2002. Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* 2, 1–19. https://doi.org/10.1007/BF02435628 (16.3.2023)

Suomalainen Wirallinen lehti, no 77, 4.4.1887. https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/420376?term=Kanteletar&term=Kantelettaren&page=3 (helmikuu 2023.)

Suomen Kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen. Toim. Lauri Viljanen. Helsinki: SKS ja Otava.

Suomen kirjallisuushistoria 1. *Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Helsinki: SKS.

Suomi 19. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset. Helsinki: SKS.

Tarkiainen, Viljo 1921. Viisi Kantelettaren runoa. *Kalevalaseuran vuosikirja* 1, 102–112.

Timonen, Senni 2004. *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki: SKS.

Wiipurin Uutiset, no 146, 28.6.1888. https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/126088?term=Kanteletarta&term=Kantelettaren&page=2 (helmikuu 2023.)